

**МАРКАЗИЙ ОСИЁДА
ТЎҒРИДАН-ТЎҒРИ ХОРИЖИЙ
ИНВЕСТИЦИЯЛАР ВА
ИҚТИСОДИЙ ЎСИШ**

**ПРОГНОЗЛАШТИРИШ
ВА МАКРОИҚТИСОДИЙ
ТАДҚИҚОТЛАР
ИНСТИТУТИ**

ТАЙЁРЛАДИ:

**ТАШҚИ ИҚТИСОДИЙ
ФАОЛИЯТ МАСАЛАЛАРИ
БЎЙИЧА ЛОЙИҲА**

Марказий Осиёда тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ва иқтисодий ўсишга таъсир этувчи омиллар

Икболжон Касимов,

Прогнозлаштириш ва макроиқтисодий тадқиқотлар институти

Лойиҳа раҳбари

E-mail: ikboljon.kasimov@hotmail.com

Баходир Маматов,

Прогнозлаштириш ва макроиқтисодий тадқиқотлар институти

Таянч докторант ва катта илмий ходим

E-mail: bakhodir_kuldoshovich@mail.ru

Зоҳиджон Маҳмудов,

Ўзбекистон Халқаро ислом академияси

Хорижий мамлакатлар иқтисодиёти ва мамлакатшунослик

йўналиши 3-босқич талабаси

E-mail: zohidjonmahmudov13@gmail.com

Кириш

Ушбу тадқиқот Марказий Осиё мамлакатлари иқтисодиёти мисолида хорижий инвестицияларни жалб қилиш учун ривожланаётган мамлакатларда тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларга (ТТХИ) таъсир этувчи омилларни ўрганишга қаратилган. Тадқиқот натижалари шуни кўрсатдики, савдонинг очиклиги, табиий ресурслар ва бозор ҳажми хорижий инвесторларнинг минтақа мамлакатлари иқтисодиётига тўғридан-тўғри инвестицияларни жойлаштириш қарорини белгиловчи асосий омиллардир. Иқтисодий ўсиш бўйича ҳисоб-китобларга кўра, тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар, табиий ресурслар, инсон капитали ва инфратузилма иқтисодий ўсишга ижобий ва сезиларли таъсир кўрсатади. Аксинча, савдо очиклигининг таъсири салбийдир. Тадқиқот натижалари хорижий капитал оқимини сақлаб қолиш, ошириш, минтақада иқтисодий ўсишни таминлаш бўйича хулоса ва тавсияларни беради.

Глобаллашув даврида тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ривожланаётган давлатлар учун иқтисодий шароитларни яхшилаш ва халқаро савдо тўсиқларини йўқотиш учун муҳим ташқи молиявий манбага айланди. ТТХИ Ўзбекистон каби ривожланаётган мамлакатнинг иқтисодий юксалишида катта аҳамиятга эга. Чунки у янги технологиялар, технологик тажриба, капитал, илмий ва бошқарув амалиётларининг манбаларини тақдим этади. Бундан ташқари, тўғридан-тўғри инвестициялар оқими ривожланаётган мамлакатларнинг бозор иқтисодиётига ўтишини рағбатлантиради, халқаро рақобатбардошликка эришиш ва бандлик даражасини оширишда ёрдам беради. Марказий Осиё мамлакатлари денгизга чиқиш имкониятига эга бўлмаса-да, Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон, Туркманистон ва Ўзбекистонда 76 миллиондан ортиқ киши истиқомат қиладиган катта истеъмол бозорига эга. Бу мамлакатларнинг барқарор иқтисодий ҳолати ва

географик жойлашуви хорижий сармоядорлар учун сармоя киритиш ва Марказий Осиё бозорига қийинчиликсиз киришда катта устунлик беради.

Методология

Ушбу тадқиқот чоғида 2000-2020 йилларни камраб олган панел маълумотлардан фойдаланилди ҳолда тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг детерминантлари ўрганиб чиқилди ва хорижий инвестицияларнинг Марказий Осиёдаги иқтисодий ўсишга таъсири баҳоланди. Бунда Prais-Winsten регрессион модели ва 2SLS усули қўлланилди.

Тадқиқот давомида ЯИМ бозор ҳажмини – MS, савдо очиклиги - ТО (ташқи савдо/ЯИМ), мамлакатнинг ташқи савдо учун иқтисодий очиклигини кўрсатади ва табиий ресурслар - NR (жами табиий ресурс ижараси / ЯИМ), ресурслар рентасининг аҳамиятини билдиради. Инфратузилма – INF, 100 кишига тўғри келадиган мобил телефон обуналари сони сифатида ўлчанади ва инсон капитали – HC билан белгиланган.

Таҳлил натижалари

Тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг детерминантлари бўйича Prais-Winsten регрессияси натижалари 1-жадвалда келтирилган.

1-жадвал: Тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар - Prais-Winsten regression (PCSEs)

Тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар	Coef.	Std. Err.	t-value	p-value	[95% Conf	Interval]	Sig
Бозор ҳажми	1.214	0.155	7.83	0.000	0.910	1.518	***
Савдо очиклиги	0.015	0.003	4.83	0.000	0.009	0.022	***
Табиий бойликлар	0.014	0.006	2.67	0.008	0.004	0.027	***
Инфратузилма	0.154	0.064	2.20	0.028	0.015	0.265	**
Инсон капитали	0.516	0.154	3.36	0.001	0.818	0.215	***
Донмий	-2.046	2.775	-0.74	0.461	-7.486	3.393	
Mean dependent variable		20.210	SD dependent var				1.827
R-squared		0.780	Number of observations				95
Chi-squared		260.408	Prob > chi2				0.000

*** $p < .01$, ** $p < .05$, * $p < .1$

Ҳисоб-китоблар шуни кўрсатадики, бозор ҳажми Марказий Осиё мамлакатларидаги хорижий инвестициялар ҳажмига ижобий ва сезиларли таъсир кўрсатади ($\beta=1,24$; $p=0,00$). Бозор ҳажмининг коэффициенти бозор ҳажмининг 1 фоизга ўзгариши тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ҳажмининг 1,2 фоизга ўзгаришига олиб келишини билдиради. Савдо очиклиги ($\beta=0,015$; $p=0,00$) ва табиий ресурслар рентабеллиги ($\beta=0,014$; $p=0,00$) ҳам тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар билан ижобий ва муҳим боғланишга эга. Бунда табиий ресурслар ва савдо очиклигининг 1 фоизга ўсиши инвестицияларнинг мос равишда 1,5 ва 1,4 фоиз ортишига олиб келади. Инфратузилма ($\beta=0,154$; $p=0,015$) ва инсон капитали ($\beta=0,516$; $p=0,00$) бўйича регрессия натижалари ҳам тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар билан ижобий ва муҳим боғлиқликни кўрсатади. Ушбу натижалар Марказий Осиё мамлакатлари ва хорижий инвестициялар оқими бозор ҳажми, савдо очиклиги, табиий ресурслар билан таъминланганлик, замонавий инфратузилма ва инсон капитали билан

боғлиқлигини кўрсатади.

2-жадвал: Иқтисодий ўсиш - Prais-Winsten regression (PCSEs)

Иқтисодий ўсиш	Coef.	Std.Err.	t-value	p-value	[95% Conf	Interval]	Sig
Тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар	0.160	0.039	4.13	0.000	0.084	0.236	***
Савдо очиклиги	-0.005	0.002	-3.45	0.001	-0.008	-0.002	***
Табиий бойликлар	0.015	0.004	3.94	0.000	0.008	0.023	***
Инфратузилма	0.193	0.027	7.20	0.000	0.141	0.246	***
Инсон капитали	0.317	0.113	2.79	0.005	0.095	0.539	***
Доимий	-1.404	1.619	-0.87	0.386	-4.577	1.768	
Mean dependent variable		7.362	SD dependent var				1.149
R-squared		0.953	Number of observations				95
Chi-squared		277.330	Prob > chi2				0.000

*** $p < .01$, ** $p < .05$, * $p < .1$

2-жадвалда эса тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг Марказий Осиё давлатларидаги иқтисодий ўсишга таъсири бўйича регрессия натижалари келтирилган. Натижаларга кўра, тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар бўйича коэффициент ижобий ва муҳим ($\beta=0,16$; $p=0,00$). Хорижий инвестициялар оқимининг 1 фоизга ўзгариши иқтисодий ўсишнинг 0,16 фоизга ўзгаришига олиб келиши мумкин. Бу натижа Марказий Осиё мамлакатлари иқтисодиёти катта сармоёга муҳтож ва чекланган молиявий ресурсларга эга бўлган ўтиш давридаги иқтисодиёт эканлигини билдиради. Демак, хорижий капитал оқимининг таъсири сезиларли ва ижобий. Ажабланарлиси шундаки, савдо очиклиги салбий ва муҳим бўлиб, савдони эркинлаштириш, айниқса ривожланаётган мамлакатларда ўсиш билан тўғридан-тўғри ижобий боғлиқликка эга эмаслигини англатади.

Хулоса

Ушбу тадқиқотда 2000-2020 йилларни қамраб олган панел маълумотлардан фойдаланилган ҳолда тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг омиллари ўрганиб чиқилди ва хорижий инвестицияларнинг Марказий Осиёдаги иқтисодий ўсишга таъсири баҳоланди. Регрессия натижалари бозор ҳажми, савдо очиклиги, табиий ресурслар, инфратузилма ва инсон капиталининг тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларга ижобий ва сезиларли таъсирини кўрсатди. Тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ва иқтисодий ўсиш ўртасидаги боғлиқлик таҳлил қилинганда эса ТТХИ минтақадаги иқтисодий ўсишга сезиларли ва ижобий таъсир қилиши аниқланди. Бундан ташқари иқтисодий ўсишга табиий ресурслар, инфратузилма ва инсон капитали ҳам таъсир этиши маълум бўлди.

Ушбу тадқиқот натижалари иккита асосий сиёсий жиҳатни кўрсатади. Биринчидан, Марказий Осиё мамлакатлари ялпи ички маҳсулотнинг ортиши, жаҳон савдоси билан янада интеграциялашуви, табиий ресурслардан самарали фойдаланиш, самарали инфратузилма ва ишчи кучи мавжудлиги билан тавсифланган сармоёвий қулай бизнес муҳитини яратиши керак. Бироқ, табиий ресурслардан фойдаланиш ва экологик барқарорлик ўртасидаги боғлиқлик иқтисодий фаолиятнинг кучайиши таъсирини камайитириш учун сақланиши

лозим. Шунинг учун ўзаро муносабатлар инсон фаровонлигини таъминлаш, самарали иқтисодий фаолликни ошириш ва табиий ресурсларнинг камайишини олдини олиш учун мустаҳкамланиши зарур. Иккинчидан, минтақадаги иқтисодий ўсишга тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар оқимининг кўпайиши, табиий ресурслардан самарали фойдаланиш, инфратузилманинг яхшиланиши, билимли ва малакали ишчи кучи мавжудлиги каби омиллар таъсир этади. Шу сабабли Марказий Осиё давлатлари хорижий капиталнинг узлуксиз оқимини таъминлаш ва иқтисодий ўсишни рағбатлантириш учун ушбу омилларга устувор аҳамият беришлари керак.